

ражэння, моўныя асаблівасці (лексічныя і фанетычныя сродкі выразнасці, сінтаксічныя канструкцыі) у залежнасці ад стылю ўпарадкоўваюцца; набываюць (дзякуючы іх размяшчэнню) адзіна магчымае значэнне; выконваюць у тэксце эстэтычную функцыю. Стыль мастацкага тэксту выражаецца ў спецыфічнай заканамернасці аб'яднаных моўных рэсурсаў, выкарыстаных пісьменнікам у адпаведнасці з яго ўласнай задумай. Індывідуальны стыль кожнага аўтара скіроўвае на адметную архітэктоніку і кампазіцыю, характарызуецца спецыфічным іх узаемадзеяннем. Літаратура апошніх двух стагоддзяў дазваляе назіраць схільнасць да ўскладненай, насычанай будовы твора і патрабуе пільнай увагі чытача.

Традыцыйна ў літаратурнай мове за кожным графічным знакам замацавана пэўная функцыя, але мастацкі эксперымент можа іх раз'яднаць. Пры аналізе мастацкага твора неабходна ўлічваць магчымасць свядомага праяўлення пісьменнікам творчай індывідуальнасці ў адборы і кампазіцыйна-архітэктанічным размяшчэнні графічных сродкаў.

На ўспрыняцце тэксту і падтэксту любога літаратурна-мастацкага твора значны адбітак накладвае выкарыстанне лічбавай графікі. Ужыванне лічэбнікаў у мастацкім творы звычайна зводзіцца да слоўнага запісу, паколькі лічбы надаюць тэксту афіцыйны выгляд [2–4]. Лічбавае афармленне з'яўляецца спецыфічным сродкам візуалізацыі тэксту і мае пэўную прагматычную нагрузку ў залежнасці ад камунікатыўнай устаноўкі аўтара. Візуалізацыя робіць лічбу кампазіцыйнай адзінкай адлюстравання, надаючы выказванню дадатковыя прадметна-выяўленчыя (або паняцыйна-выяўленчыя) магчымасці. Лічбавая графіка становіцца паўнапраўным носьбітам сэнсу і ўплывае на больш грунтоўнае асэнсаванне выкарыстаных у паэтычным тэксце традыцыйных моўных сродкаў. Менавіта ўжыванне лічбаў дапамагае пры адным толькі візуальным успрыняцці мастацкага твора асэнсаваць адносіны паміж асобнымі кампанентамі тэксту, што асабліва важна для аналізу складаных для ўспрыняцця тэкстаў.

Лічбавы запіс у творах мастацкай літаратуры дастаткова рэдкі і, заўсёды ўражваючы сваёй нечаканасцю на фоне слоўнага запісу, накіроўвае на асэнсаванне важнасці лагічна падкрэсленай колькасці. Аўтар выкарыстоўвае імпліцытныя графічныя магчымасці акцэнтацыі, падкрэсліваючы найбольш значныя ў камунікатыўных адносінах элементы выказвання, што спрыяе камунікатыўнаму ўздзеянню на адрасата: пададзеная такім чынам лічбавая інфармацыя запамінаецца адразу і не траціць сваёй актуальнасці на працягу прачытання ўсяго твора. Асноўнымі прагматычнымі функцыямі лічэбнікаў у такім выпадку варта лічыць экспрэсіўную і акцэнтацыйную. Уласцівасці семантыкі лічбавых і іншых матэматычных знакаў (адназначнасць, дакладнасць, канкрэтнасць) у праявітым маўленні трансфармуюцца ў дадатковую семантыку, якая можа расшыфроўвацца пры ўспрыняцці ўсяго мастацкага тэксту.

Прагматычная роля выкарыстаных рэсурсаў лічбавай графікі залежыць ад іх месца ў структуры праявінага тэксту. Розную экспліцытную і імпліцытную нагрузку маюць лічбавыя графемы, калі яны: 1) уключаны ў назву твора; 2) прызначаны для раздзялення структурных частак тэксту; 3) ужыты непасрэдна ў тэксце.

1) Лічбы, уключаныя ў **назву твора**, надаюць яго зместу адценне афіцыйнасці, шаблоннасці, схематычнасці, накіроўваюць на гістарычнае асэнсаванне паведамлення, указваючы на рэальнасць апісаных падзей (У. Караткевіч “Сцюдзёная вясна, або 1000 год і 7 дзён”; “М. Касцюкевіч “Дыялог I”, “Дыялог II”; У. Садоўскі “1813” і інш.). Лічбы і матэматычныя знакі ў назве твора спрыяюць найлепшаму параўменню стваральніка і ўспрымальніка тэксту, бо накіроўваюць да неабходнай інфармацыі адразу, з першаснага ўспрыняцця твора, выконваючы ў першую чаргу акцэнтацыйную і атрактыўную функцыі. Так, напрыклад, загаловак навелы У. Садоўскага “1913”, па сутнасці, можна ўспрымаць як алузію, паколькі ён, стымулюючы інтарэс чытача, накіроўвае яго ўвагу да падзей, якія, відавочна, з'яўляюцца наступствам Вялікай Айчыннай вайны 1912 года. Жаданне пераканацца ў справядлівасці сваіх меркаванняў арыентуе на прачытанне твора.

2) **Раздзяленне структурных частак** праявічнага тэксту можа адбывацца пры дапамозе рымскіх і арабскіх сродкаў лічбавай графікі ў розных варыянтах і камбінацыях. Візуальны патэнцыял умацняецца нарматыўным і ненарматыўным выкарыстаннем такога падзелу, у выніку чаго сэнсавая шматпланавасць тэксту ўспрымаецца зрокава. Кожны прынцып афармлення не толькі ўносіць у сэнс адпаведнага тэксту штосьці новае, але і дазваляе зрабіць выснову аб зменлівасці ўспрыняцця структурна-семантычна вылучаных элементаў. Лічбавая нумарацыя, несумненна, мае прагматычную арыентаванасць, паколькі не проста засяроджвае ўвагу на абавязковай лагічнай паслядоўнасці кампазіцыйных адзінак, але і падкрэслівае пажаданасць раздзельнага ўспрыняцця і асэнсавання зместу кожнага асобнага элемента тэксту.

3) **Ужытыя непасрэдна ў тэксце** лічбы акцэнтуюць дадатковую ўвагу на іх імпліцытным змесце. Пры лічбавым уключэнні лічэбнікаў у мастацкае маўленне чытач адчувае іх іншастылёвую прыналежнасць, але менавіта такое афармленне прымушае яго паверыць у праўдзівасць напісанага. Прагматычныя значэнні лічбавага запісу могуць быць даволі разнастайнымі:

– указаць на павярхоўнасць, няшчырасць, афіцыйнасць нават асабістых зносін:

Сябры не маглі зразумець, як у яго гэта атрымліваецца, і называлі Вострыкава “абалыным мярзотнікам”. Вострыкаў сціпла ўсміхаўся і дзяліўся “сакрэтам”: маўляў, усё вельмі проста, спачатку жанчыну трэба ўразіць, а потым паказаць, які ты няшчасны. Не зусім, зразумела, няшчасны, але часткова...

Асабліва гэта ўдавалася яму з жанчынамі “за 35”. Жанчына “за 35”, гаварыў Вострыкаў, гэта грымучая сумесь інтэлекту і правакацыі (Н. Уладзімірава “Няверная”);

У той момант я паверыла, што цуды здараюцца. І паглядзела на яго з замілаваннем. Але шэф гэтага не заўважыў. Набраўшы нумар тэлефона, ён наведалься “каму трэба” маё прозвішча, імя і год нараджэння...

– *Вам 38? – крыху здзіўлена ўдакладніў ён, паклаўшы трубку.*

Я заскрыгала зубамі: мог бы хоць з ветлівасці не перапытваць.

– *У канцы снежня будзе 39... (Н. Уладзімірава “Незямное прыцягненне”).*

У абодвух апавяданнях мужчыны абмяркоўваюць свае адносіны да жанчын або выказваюць ім сваё асабістае меркаванне на рабоце, што і падкрэсліваецца афіцыйнасцю выкарыстаных лічбаў. У дачыненні да жаночага ўзросту такое апісанне з’яўляецца схематычным і нават у нейкай ступені пагардлівым, зневажальным, што і спрыяе рэалізацыі аўтарскай інтэнцыі;

– акцэнтаваць увагу на дакладнасці:

Будзільнік празваніў роўна ў 6.30. Ён прывычным рухам дацягнуўся да кнопкі і адключыў гук <...> (Н. Уладзімірава “Дзень нараджэння”).

Наўрад ці можна ўспрымаць лічбавы запіс у адносінах да ўказанага часу выпадковым. Зноў жа, менавіта лічбавы запіс падкрэслівае абавязковасць, арганізаванасць, адказнасць імянінніка – рысы характару, якія аказаліся вырашальнымі пры вызначэнні ўласнага лёсу;

– стварыць асобы візуальны прыём – “тэкст у тэксце”, з дапамогай якога аўтар аддзяляе маўленне аўтара ад маўлення персанажа/персанажаў. Графічнае прадастаўленне чытачу пісем / дзённікавых запісаў / вытрымак з дакументаў аказваецца для чытача надзвычай важным, паколькі вакол тлумачэння гэтых уключаных тэкстаў, іх паслядоўнай змены будзе сюжэт твора (Ю. Станкевіч “Лавец святла поўні”, А. Брава “Дараванне”, А. Бутэвіч “Інстынкт, або прысак кахання і жарства пакут”, В. Шніп “Трава бясконцасці” і інш.). Цікавым у гэтых адносінах уяўляецца аповесць Ю. Станкевіча “Лавец святла поўні”, прапанаваная чытачу ў выглядзе дарожных нататак невядомага вандроўніка, і пачатак, і асобныя раздзелы якой суправаджаюцца лічбавым запісам (заўвага: тут шрыфт, курсіў і размяшчэнне на плоскасці ліста захаваны):

Увосень 199... года, беручы ўдзел у навуковай экспедыцыі па адным з рэгіёнаў Паўднёвай часткі Цэнтральнай Афрыкі, аўтар гэтага караценькага ўступу выпадкова сустрэўся ў тропіках з вядомым палеантолагам, этнографам, натуралістам і шукальнікам прыгод Майклам Рафелерам. <...>

I. Праваднік “Сплюшка”
Запісная кніжка 194... год

1.

“Чэрвень 194... г.
<...>”

2.

“Канец чэрвеня 194...г.
<...>”

II. Зялёнае пекла
Запісная кніжка, 195... год

11.

“Верасень 195... г.
<...>”

* * *

“Пачатак кастрычніка 195... г.
<...>”

Лічбавы і курсіўны запіс дае магчымасць аўтару стварыць максімальна дакладную, амаль дакументальную карціну рэчаіснасці, а чытачу – атрымаць зрокавае ўяўленне, а таксама ўражанне ад прачытання сапраўднага дзённіка. Блізкія да дакладных даты накіроўваюць на непасрэдную сувязь апісаных падзей з рэальнымі гістарычнымі фактамі. Ствараецца ўражанне, што, скрываючы апошнюю лічбу даты, аўтар не проста падкрэслівае тыповасць сітуацыі для акрэсленага прамежку часу, але і знарок стварае інтрыгу: ці сапраўды мелі месца такія падзеі, якое дачыненне да рэальных асоб мае персанаж твора, які вёў дзённік і які гэты дзённік знайшоў?;

– даць характарыстыку персанажу:

<...> *Я ехаў у падлеткавы санаторый даволі адукаваным чалавекам. Акрамя мастацкай літаратуры, я прачытаў у дыспансеры шмат кніжак і часопісаў з артыкуламі пра сваю хваробу. Ведаў, што кожны год у свеце з’яўляецца ад 4 да 5 мільёнаў хворых на туберкулёз, што паміраюць штогод ад яго ажно тры мільёны. Ведаў назвы ўсіх работ Роберта Коха, які ў сакавіку 1882 года выявіў туберкулёзную мікрабактэрыю, ведаў, што першы дыспансер адкрылі ў 1887 годзе ў Эдынбургу і што след туберкулёзу знайшлі ў егіпецкіх муміях. Ведаў, што хвароба распаўсюджваецца ў асноўным паветрана-капельным шляхам, што да 1946 года быў адзіны сродак ізаляцыі хворых – дыспансерызацыя ці санаторый, а з адкрыццём моцнай хіміятэрапіі, паску (парамінасаліцылавай кіслаты) і ізанізіду (ГІНК), а таксама стрэптаміцыну туберкулёз пачалі лячыць і амбулаторна. Мне падабалася раскаваць хворым пра французаў Кельмета і Герэна, якія ў 1921 годзе вынайшлі вакцыну БЦЖ, пра Коха, пра Ваксмана, які адкрыў стрэптаміцын (Г. Марчук “Кветкі правінцы”).*

Апелюючы дакладнымі лічбамі, якія дапамагаюць стварыць хроніку пошуку лекаў ад туберкулёзу, аўтар паказвае дасведчанасць героя, яго інтарэсы і схільнасці, выклікае павагу і ўпэўненасць у яго кампетэнтнасці;

– стварыць зрокавыя асацыяцыі з мэтай узмацнення суперажывання чытача персанажу:

Дахаты ён прыйшоў позна, распрануўся... Праз нейкі час зайшоў на сваю паштовую скрыню і ўбачыў лічбу: 1. Ён не спышаўся паглядзець, ад каго прыйшло гэтае паведамленне. Як мог адцягваць гэты момант. Каб была надзея... (Я. Мартыновіч “Я проста хачу цябе ўбачыць...”).

Лічба 1 у свядомасці аўтара і персанажа – гэта не проста лічба, а чаканае паведамленне ад каханай дзяўчыны. За гэтай лічбай – цэлы лёс. Але пакуль што гэта ўсяго толькі маленькі значок на тэлефоне, які можа стаць або жаданым лістом ад блізкага чалавека, або любым іншым лістом. І пакуль на паштовай скрыні стаіць гэты значок, надзея жыве;

– стварыць кантраст да слоўнай інфармацыі:

Раніца. Субота. Крама. Невялікая чарга за рыбай. Уперадзе – дзве жанчыны: твар – лічы што адзін, відаць, маці з дачкой. Першай гадоў мо 70, але вёрткая яшчэ: месца занялі – ускінула кіёк, “зганяла” да прылаўка, паглядзела, што пачым (В. Доўнар “На розных мовах”).

Аўтар засяроджае ўвагу на ўзросце жанчыны, сцвярджаючы, што ён зусім не перашкаджае яе спрытнасці і ўвішнасці (ускінула кіёк, “зганяла” да прылаўка, паглядзела, што пачым);

– узмацніць уздзеянне інфармацыі на чытача:

Буран бяды нарабіў – на дачы, у лесе знаёмым. І ў Мінску (пісалі) да 12 тысяч дрэў палажыў. Шкада! (В. Доўнар “Відавочнае”);

– указаць важнасць даты для развіцця сюжэту, для персанажа твора:

Восьмага жніўня 1958 года, у пятніцу, мая маці Марыя па ўласным прымусе развіталася з жыццём. Самагубства (Г. Марчук “Кветкі правінцы”);

– Ужо раніца ў разгары, выдатны пачатак дня. Прачніся і спявай. У 51 жыццё толькі пачынаецца (А. Андрэеў “Мядзведзь”);

Я – зірк у той каляндар. А божухна! 8 Сакавіка хутка. Мурашы на спіне так і пабеглі. Зверху ў ніз. А потым – наадварот. Нервы, значыць, нервы... (В. Найдзін “Падарунак для жонкі”);

– схематызаваць сюжэтную лінію:

Вядома, сон я не аднавіў. Мне ўжо пачынаў было сніцца сон з нагоды страчанага сну, як раптам лёгка і проста прадоўжылася тое, што было бесцырымонна перапынена Жанам. Гэта быў менавіта той самы сон, несумненна; пры гэтым выклікалі здзіўленне дзве акалічнасці: 1) як я мог яго забыць і 2) спалучэнне прастаты з таямніцай шматзначнасці сну.

<...>

Я паслядоўна парабіў усе намечаныя справы. Збой адбыўся толькі ў двух выпадках: 1) бацька сам патэлефанаваў мне і не забыўся павішаваць з днём нараджэння (што я расцаніў як сюрпрыз, практычна – удачу) і 2) сын мой, Дзімка, не сустрэўся са мной.

<...>

І нарэшце зразумеў самае галоўнае: 1) каханне ёсць і 2) я даўно ўжо кахаю Машу. Як я памыліўся, які я шчаслівы, так, так. Я шаную спакой і волю, калі яны не замяняюць, а дапаўняюць каханне (А. Андрэеў “Мядзведзь”).

Лічбавы запіс спыняе ўвагу на дваістасці, супярэчлівасці жыцця героя. Спецыфічны лічбавы паўтор уплывае на ажыццяўленне праспекцыйна-рэтраспекцыйных суадносін, на асэнсоўванне сюжэтнай лініі твора, у якую гарманічна ўплятаюцца сон, рэальнасць і надзеі на будучае. Прычым апошняя дваістасць ужо не мае такой супярэчлівасці, як дзве першыя;

– зашыфраваць патаемны сэнс:

Я напісала яму пісьмо, што ён мне падабаецца. А ён адказаў (малюю абсалютна дакладна):

ЯНО

100

ГНЕ

Спачатку я не магла здагадацца, але мне Зінка памагла. А паспрабуй здагадацца ты. Калі не зразумееш, я напішу ў наступным пісьме (А. Бутэвіч “Расстайны пах асоту”).

Выкарыстоўваючы рэбусны запіс, аўтар максімальна набліжае чытача да разумення псіхалогіі падлеткаў, якія яшчэ саромеюцца адкрыта сказаць пра свае пачуцці, таму і прыдумваюць разнастайныя коды для іх шыфравання (яно [сэрца. – В. Ш.] стогне).

Матэматычныя знакі ў межах мастацкага тэксту надзвычай рэдкія, але заўсёды прагматычна арыентаваныя:

А на развітанне табе адна задачка. Хочаш даведацца, як адносіцца да цябе твой кавалер? Тады падлічы колькасць літар: поўнае яго імя + колькасць гадоў, падзялі на два, + лік тваіх гадоў, адымі колькасць літар твайго поўнага імені і прозвішча. Калі атрымаецца 10,5 – каханне закончыцца слязьмі. Калі ж будзе 15,5 – ён пацалуе цябе (А. Бутэвіч “Расстайны пах асоту”).

Відавочна, што лічбы і матэматычныя знакі набліжаюць мастацкае маўленне да навуковага, ілюструючы намеры персанажаў патлумачыць яшчэ пакуль што не да канца зразумелыя ім свае пачуцці законамі тых навук, з якімі яны ўжо сутыкнуліся ў межах школьнай праграмы, – у прыватнасці законамі матэматычнай логікі.

Такім чынам, выкарыстанне сродкаў лічбавай графікі і матэматычных знакаў адыгрывае значную ролю ў раскрыцці ўзаемаадносін архітэктонікі і кампазіцыі, у выяўленні ўплыву моўных і маўленчых сродкаў выразнасці на фарміраванне прагматыкі мастацкага тэксту і, адпаведна, аўтарскага ідыястылю.

Відавочна, што ўсе выпадкі лічбавага запісу ў мастацкім тэксце падкрэсліваюць наяўнасць суб’екта (аўтара або персанажа), які акцэнтуюць колькасныя паказчыкі з мэтай вырашэння разнастайных прагматычных задач: указанне на павярхоўнасць, няшчырасць, афіцыйнасць зносін; акцэнтаванне ўвагі на дакладнасці; стварэнне візуальнага прыёму – “тэкст у тэксце”; характарыстыка персанажа; стварэнне зрокавых асацыяцый; кантраст са слоўнай інфармацыяй; умацненне ўздзеяння інфармацыі на чытача; указанне важнасці даты для развіцця сюжэту, для персанажа твора; шыфраванне патаемнага сэнсу і інш. Выразнай прагматычнай накіраванасцю вылучаюцца ў мастацкім тэксце таксама матэматычныя знакі.

Бібліяграфічны спіс

1. Арнольд, И. В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов И. В. Арнольд. – 5-е изд., испр. и доп. М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.
2. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы : вучэб. дапаможнік для фак-таў журналістыкі / М. Я. Цікоцкі. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – 294 с.
3. Багамолава, А. М. Стылістыка і культура беларускага маўлення : вучэб. дапаможнік / А. М. Багамолава, Г. К. Семьянкова. – Мінск : Выд-ва Граўцова, 2012. – 304 с.
4. Мильчин, А. Э. Справочник издателя и автора / А. Э. Мильчин, Л. К. Чельцова. – М. : ОЛМА-Пресс, 2003. – 800 с.

ФАРМІРАВАННЕ ЛЕКСІЧНАЙ КАМПЕТЭНЦЫІ ПРЫ НАВУЧАННІ КІТАЙСКІХ СТУДЭНТАЎ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

В. В. Шахаб (Цяньцзінь, Кітай)

Фарміраванне лексічнай кампетэнцыі студэнтаў – адна з цэнтральных праблем навучання беларускай мове як замежнай. Яе вырашэнне патрабуе назапашвання актыўнага і пасіўнага слоўнікавага складу навучэнцаў, развіццё ўмення правільна ўжываць лексічныя і фразеалагічныя адзінкі ў адпаведнасці з камунікатыўнай устаноўкай, стылёвымі мэтамі і граматычнай формай.